

Maria Lesz-Duk

Wtórne przyimki przestrzenne we współczesnym języku polskim

Wtórne przyimki przestrzenne są we współczesnym języku polskim liczne i posiadają różnorodne znaczenia, najczęściej ściśle sprecyzowane. Zadaniem niniejszego artykułu będzie ich analiza semantyczna.

W relacji przestrzennej muszą pozostawać co najmniej dwa przedmioty; miejsce jednego z nich określamy zazwyczaj względem drugiego. Ten pierwszy nazywa się przedmiotem lokalizowanym, a drugi lokalizatorem¹. We frazie przyimkowo-nominalnej: *Stół znajdował się pośrodku pokoju* przedmiotem lokalizowanym jest *stół*, natomiast *pokój* to lokalizator.

Lokalizator jest zwykle przedmiotem konkretnym, fizycznym, może być osobą, nazwą obiektu geograficznego, wytworem pracy ludzkiej, nazwą części ciała itp. Może być nim także puste miejsce w większym obiekcie, np.: *dziura*, *rów*, *szpara*, lub zbiór przedmiotów na jakiejś przestrzeni (np.: *pośród drzew*).

Ważnym elementem w charakterystyce przestrzennego znaczenia przyimków są informacje o typie idealizacji geometrycznej lokalizatora. Zdzisława Krążyńska² sprowadza jego ujęcie do punktu, linii, płaszczyzny lub bryły. Bryła ta może być pusta bądź pełna, zamknięta lub otwarta. Natomiast Barbara Klebanowska³ dla oznaczenia relacji przestrzennych posługuje się modelem prostopadłościanu, gdyż jej zdaniem jest to wygodne dla określenia, czy przedmiot lokalizowany znajduje się w pobliżu pionowej czy poziomej ściany lokalizatora, oraz czy znajduje się wewnątrz lub na zewnątrz lokalizatora.

¹ B. Klebanowska, *Znaczenia lokatywne polskich przyimków właściwych*, Wrocław 1971, s. 6.

² Z. Krążyńska, *Staropolskie konstrukcje przyimkowe*, cz. 1, Poznań 2001, s. 16.

³ Por. B. Klebanowska, dz. cyt., s. 8.

Również istotnym elementem, według Krążyńskiej⁴, jest wyróżnienie czterech stopni bliskości lokalizowanego przedmiotu względem lokalizatora. Są to: daleko, blisko, styk i przekroczenie granic. Tego typu określeniami będziemy posługiwać się w niniejszym artykule.

Ważna też dla charakterystyki przyimków przestrzennych jest, zdaniem Krążyńskiej, informacja, czy fraza przyimkowo-nominalna wyraża kierunek, czy nie. Kierunek może wyrażać sam przyimek, np. *wzdłuż*, *w kierunku*, lub w połączeniu z biernikiem, np. *Samolot wzniósł się ponad dom*, w opozycji do połączeń z narzędnikiem, który nie posiada nacechowania kierunkowego, np.: *Samolot leci ponad domami*. Za Adamem Weinsbergiem⁵ będziemy określać, czy jest to kierunek ablatywny (klasa „skąd”), adlatywny (klasa „dokąd”) lub perlatywny (klasa „którędy”) w opozycji do braku nacechowania kierunkowego (klasa „gdzie”).

Według Krążyńskiej znaczenie przestrzenne przyimka „nie może istnieć bez harmonizującego z nim semantycznie kontekstu (zasada zgodności semantycznej)”⁶.

Jeśli chodzi o przyimki wtórne, to istotna dla ich znaczenia jest semantyka rzeczownika rządzonego przez przyimek. Od tego bowiem zależy znaczenie całej frazy przyimkowo-nominalnej, np.: goście siedzą *wokół stołu* (relacja przestrzenna), rozważania *wokół problemów partii* (relacja względu). Będziemy zatem wyróżniać następujące rodzaje rzeczowników: konkretne i abstrakcyjne, osobowe i nieosobowe, żywotne i nieżywotne, a także zbiorowe. Niekiedy (ale bardzo rzadko) ważna jest liczba rzeczownika, np. *pośród domów*.

Znaczenie wtórnego przyimka przestrzennego jest często uzależnione od znaczenia czasownika. Dlatego w artykule wyróżnimy następujące ich rodzaje: czasowniki ruchu, czynnościowe i stanowe (lokalizacji). Czasowniki ruchu są najważniejsze dla konstrukcji ablatywnych, adlatywnych i perlatywnych, zaś czasowniki stanowe – dla konstrukcji statycznych (lokalizujących). Czasowniki czynnościowe zajmują miejsce pośrednie – występują w obu rodzajach wymienionych konstrukcji.

Także istotne jest znaczenie rzeczowników występujących w pozycji przedmiotu lokalizowanego; w większości są to rzeczowniki konkretne osobowe i żywotne, rzadziej nieosobowe i nieżywotne. Zdecydowanie mniejszą frekwencję wykazują rzeczowniki abstrakcyjne.

Należy wspomnieć o tym, że wtórne przyimki występują często po rzeczownikach odczasownikowych – jest to związane z tendencją do nominalizacji wypowiedzi we współczesnej polszczyźnie⁷.

⁴ Zob. Z. Krążyńska, dz. cyt., s. 16.

⁵ A. Weinsberg, *Przyimki przestrzenne w języku polskim, niemieckim i rumuńskim*, Wrocław 1973, s. 76.

⁶ Por. Z. Krążyńska, dz. cyt., s. 17.

Omawianie fraz przyimkowo-nominalnych zaczniemy od relacji statycznych nienacechowanych kierunkowo (klasa „gdzie”), a następnie przejdziemy do relacji kierunkowych (klasy: „skąd”, „którędy”, „dokąd”).

Klasa „gdzie”

naprzeciw + D, naprzeciwko + D

Przyimki te oznaczają, że przedmiot lokalizowany znajduje się po przeciwnej, przeciwległej stronie lokalizatora. Odległość między nimi nie jest określona. Przykłady: *naprzeciwko* tego *pomnika* jest zabytkowy kościół (Angora 10, nr 21 [02])⁸, *naprzeciw* *drzwi* znajduje się wielki obraz (Pani 10, nr 40 [03]), mieszkanie mieściło się *naprzeciwko* studenckiego *klubu* (Pani 22, nr 14 [03]), twarzą w twarz stał *naprzeciwko* *męża* (Angora 15, nr 6 [04]).

na wprost + D

Oznacza, że przedmiot lokalizowany znajduje się w prostej linii od lokalizatora, po przeciwległej stronie lokalizatora. Przykłady: *Na wprost* *okien* stał wielki budynek (Angora 14, nr 42 [05]), Matka usiadła *na wprost* *ojca* (Kobieta 16, nr 40 [06]), Chłopak stał *na wprost* *kolegi* i czytał (Angora 4, nr 10 [07]).

obok + D

Oznacza znajdowanie się przedmiotu lub osoby w bezpośredniej bliskości lokalizatora, w pobliżu lokalizatora. Synonimiczne frazy przyimkowo-nominalne to: *koło* + D, *w pobliżu* + D, *nie opodal* + D, *blisko* + D. Oto przykłady:

Położył się *obok* *śpiącego syna* (Kobieta 5, nr 40 [04]), żyć *obok* *siebie* nie mogli (Angora 11, nr 30 [05]), *Obok* *domu* towarowego działa giełda (Polit 10, nr 17 [07]), *obok* *pomieszczeń* gospodarczych udało się zaaranżować jadalnię (Wprost 11, nr 21 [07]).

koło + D

To wyrażenie przyimkowe oznacza, że przedmiot lokalizowany zajmuje miejsce w pobliżu lokalizatora, w sąsiedztwie lokalizatora. Odległość między nimi nie jest sprecyzowana. Przykłady: Pochodzi ze wsi *koło* *Stargardu Gdańskiego* (Angora 4, nr 48 [02]), *koło* *sklepu* zauważyłem szczeniaczka (Polit 17,

⁷ M. Kniaginina, W. Pisarek, *Język wiadomości prasowych*, Kraków 1966, s. 49.

⁸ Przy lokalizacji cytatów stosuję następującą kolejność: skrót nazwy czasopisma, numer strony, numer czasopisma, skrócony rok wydania.

nr 15 [03]), Usiadła *koło męża* (Angora 14, nr 17 [02]), Znaleziono go w krzakach *koło schroniska* (Gazeta 4, nr 20 [03]).

w pobliżu + D

Oznacza, że przedmiot lokalizowany znajduje się niedaleko lokalizatora, blisko lokalizatora. Odległość między nimi nie jest sprecyzowana. Oto przykłady: *W pobliżu meczetu* czekali ze swoimi puszkami biedacy (Polit 17, nr 28 [03]), *W pobliżu polityka* zawsze znajduje się kilku roślących dżentelmenów (Angora 28, nr 16 [07]), Ciężkie walki wybuchły także *w pobliżu Warszawy* (Gazeta 16, nr 28 [04]).

opodal + D, nie opodal + D

Przyimki te oznaczają, że przedmiot lokalizowany znajduje się w pobliżu lokalizatora, w bliskim sąsiedztwie lokalizatora. Odległość między nimi nie jest sprecyzowana. Przykłady: radziecki trawler zatrzymał się *opodal statku* (Angora 8, nr 15 [07]), Leśnicy [...] natrafili na zwłoki *nie opodal domu* wypoczynkowego (Angora 14, nr 40 [03]), Stała *nie opodal męża* (Kobieta 4, nr 17 [06]).

blisko + D, bliżej + D

Wtórne przyimki oznaczają, że przedmiot lokalizowany zajmuje miejsce w pobliżu lokalizatora, w małej odległości od lokalizatora. Odległość między nimi nie jest sprecyzowana. Oto przykłady: *Bliżej centrum* miasta było trochę światełek (Gazeta 17, nr 20 [03]), damy ulokowane *blisko tronu* wpływały na władców (Kobieta 40, nr 7 [03]), Stała *blisko syna* (Angora 10, nr 28 [07]).

w obrębie + D

Oznacza, że przedmiot lokalizowany znajduje się w zamkniętej, ograniczonej przestrzeni wewnątrz lokalizatora, w głębi lokalizatora lub w środku lokalizatora. Oto przykłady: Skóra *w obrębie ognisk* wyłysienia jest niezmieniona (Kobieta 16, nr 27 [05]), Proces taki może odbywać się *w obrębie* jednego kraju (Wprost 16, nr 33 [01]), *W obrębie jamy* brzusznej znajdowało się narzędzie chirurgiczne (Angora 10, nr 21 [07]).

wewnątrz + D

To wyrażenie przyimkowe jest synonimiczne do *w obrębie + D* i oznacza, że przedmiot lokalizowany mieści się w zamkniętej, ograniczonej czymś przestrzeni, w środku lokalizatora, w głębi lokalizatora. Oto przykłady: transport *wewnątrz kopalni* był w fatalnym stanie (Angora 16, nr 21 [03]), zrosty występują *wewnątrz miednicy* (Kobieta 14, nr 29 [02]).

poniżej + D, powyżej + D

Oznaczają, że przedmiot lokalizowany znajduje się niżej lub wyżej w stosunku do ścian lokalizatora. Oto przykłady: Przypięła go sobie kilkanaście centymetrów *poniżej pępka* (Angora 10, nr 15 [03]), poziom wody powinien sięgać 3 cm *poniżej nakrętek* słoików (Pani 14, nr 8 [08]), *powyżej poziomu* wody stały drzewa (Angora 14, nr 29 [08]), *Powyżej 32 równoleżnika* jest już gorąco (Gazeta 7, nr 17 [03]).

Teraz omówimy szereg wtórnych przyimków przestrzennych, które zostały ukształtowane na bazie rzeczownika *koło*. Są one synonimiczne i wymienne w większości kontekstów.

dookoła + D

Przyimek ten łączy się z dopełniaczem i wskazuje na obiekt znajdujący się bądź ze wszystkich stron lokalizatora, bądź otaczający lokalizator. Oto przykłady: *Dookoła rudery* rosły stare drzewa (Pani 97, nr 4 [03]), Mnisi z klasztorów wyrosłych *dookoła Moskwy* kopali podziemne przejścia (Angora 4, nr 12 [03]), widmo krążyło *dookoła niej* (Angora 16, nr 12 [08]), żywo obchodzi nas to, co się dzieje *dookoła nas* (Pani 35, nr 14 [03]).

dokoła + D

Przyimek ten wskazuje na obiekt znajdujący się ze wszystkich stron lokalizatora lub otaczający lokalizator. Przykłady: Chodząc *dokoła klasztoru*, spostrzegłem napis (Wprost 14, nr 35 [08]), Ilu *dokoła nas* jest ludzi spragnionych władzy (Gazeta 9, nr 65 [03]), w pokoju siedziały osoby *dokoła wielkiego stołu* (Angora 11, nr 32 [05]).

naokoło + D

Przyimek ten, podobnie jak powyższe, oznacza, że przedmiot lokalizowany znajduje się ze wszystkich stron lokalizatora albo otacza lokalizator. Oto kilka przykładów: Goniła *naokoło stołu* małego psa (Angora 14, nr 10 [05]), Wszystkie grunty *naokoło miasta* zostały wykupione (Wprost 10, nr 11 [08]), Chodził *naokoło* tego pomnika, aby mu się dobrze przypatrzeć (Angora 10, nr 28 [02]).

wokół + D, wokoło + D

Przyimki te oznaczają, że przedmiot lokalizowany znajduje się wzdłuż obwodu lokalizatora, dookoła lokalizatora. Przykłady: systemy planetarne *wokół gwiazd* takich jak nasze słońce są rzadkością (Polit 25, nr 30 [05]), *Wokół mia-*

sta trwają ciężkie walki (Gazeta 16, nr 60 [03]), *Wokoło Rzymu* ciągną się doskonałe autostrady (Wprost 25, nr 40 [05]), Drzewa rosły *wokoło huty* (Angora 16, nr 30 [05]).

wokoło + D

Przyimek ten oznacza, że przedmiot lokalizowany znajduje się wzdłuż obwodu lokalizatora, dookoła lokalizatora. Oto przykłady: Biega *wokoło palacu* (Angora 7, nr 14 [08]), Z błogosławieństwem *wokoło stołu* siadają na święta (Angora 15, nr 28 [05]).

około + D

To wyrażenie przyimkowe występuje najczęściej jako okolicznik miary (np. miał około 100 cm wzrostu), natomiast w funkcji lokatywnej jest przestarzałe i oznacza, że obiekt znajduje się ze wszystkich stron lokalizatora, dookoła lokalizatora, a także obok jednej ze ścian lokalizatora. Przykłady: Zaczęła się krzątać *około pieca* (Angora 4, nr 15 [08]), Chwilami słyszał *około siebie* głosy (Angora 10, nr 23 [08]), majster widząc ludzi zgromadzonych *około trupa* krzyczał (Angora 16, nr 11 [03]).

Następnie przejdziemy do omawiania wtórnych przyimków zbudowanych na bazie przestarzałego rzeczownika *śród* ‘środek’.

wśród + D

Oznacza, że obiekt lokalizowany znajduje się w środku, w otoczeniu lokalizatora, pomiędzy elementami lokalizatora. Mamy tutaj do czynienia z przekroczeniem granic lokalizatora. Przykłady: *Wśród ruin* docieramy na parking (Gazeta 17, nr 8 [03]), karaluchy przyzwyczały się do wilgoci *wśród bagien* (Angora 16, nr 28 [03]), w pewnym momencie *wśród drzew* pojawił się duchowny (Angora 18, nr 4 [08]).

pośród + D

Jest to wyrażenie synonimiczne do *wśród + D*. Oznacza, że obiekt znajduje się w otoczeniu lokalizatora, między elementami lokalizatora, w środku lokalizatora. Oto przykłady: żona [...] była wychowana *pośród* starego *parku* (Pani 45, nr 7 [03]), prochy zostały pogrzebane [...] *pośród* wysokich *dębów* (Angora 16, nr 29 [03]), *Pośród kwiatów* znajdowały się kamienie (Angora 18, nr 19 [03]).

śród + D, wpośród + D

Są to wyrażenia przyimkowe przestarzałe, o charakterze książkowym. W prasie występują sporadycznie, gdyż zostały wyparte przez synonimiczne wyrażenie *wśród* + D. Oto ich przykłady: *Śród drzew* rosła trawa (Angora 15, nr 28 [03]), *Wpośród* licznych *kwiatów* znajdowały się rośliny uprawne (Kobieta 15, nr 12 [05]).

pośrodku + D

Oznacza, że obiekt lokalizowany znajduje się w samym środku lokalizatora. Przykłady: *Pośrodku werandy* bawiły się dzieci (Angora 20, nr 42 [08]), *Pośrodku łąki* znajdował się staw pełen ryb (Pani 18, nr 25 [06]), Znaleźli borowiki *pośrodku polany* (Angora 18, nr 32 [08]).

poza + N

Ten wtórny przyimek łączy się z narzędnikiem i oznacza, że obiekt lokalizowany znajduje się dalej niż lokalizator, na zewnątrz lokalizatora. Oto przykłady: *Poza Polską* toczą się [...] gwałtowne debaty teologiczne (Polit 14, nr 25 [03]), Każde z małżonków jest zapracowane *poza domem* (Pani 76, nr 15 [03]), dziecko urodziło się poczęte *poza organizmem* matki (Kobieta 16, nr 40 [02]).

ponad + B, ponad + N

Przyimek łączy się z rzeczownikami w bierniku lub narzędniku i wskazuje, że obiekt lokalizowany znajduje się nad lokalizatorem albo wznosi się, kieruje powyżej lokalizatora. Oto przykłady: Helikopter unióś się *ponad drzewa* (Angora 21, nr 15 [08]), Koniec narzędzia powinien wystawać *ponad brzeg* maszyny (Angora 17, nr 25 [08]), Anioł śmierci unosił się *ponad nimi* w sposób niemal namacalny (Angora 30, nr 8 [03]), Dym płynął powoli *ponad ziemią* (Angora 16, nr 22 [08]).

między + N, pomiędzy + N

Przyimki te łączą się z rzeczownikami w narzędniku i oznaczają, że przedmiot lokalizowany znajduje się w przestrzeni oddzielającej dwa lokalizatory albo jest otoczony pewnymi składowymi elementami lokalizatora. Oto przykłady: Obecnie koczują oni na ziemi niczyjej *pomiędzy Libanem i Izraelem* (Gazeta 10, nr 38 [03]), Jest to strategiczne miejsce *między Lidzą a Rajlivacem* (Angora 10, nr 14 [03]), Chłopiec zauważył małą grootę *pomiędzy skalami* (Angora 19, nr 28 [03]), otwarte przestrzenie *między pomieszczeniami* [...] sprawiają, że dom jest pełen światła (Pani 89, nr 14 [03]).

między + B, pomiędzy + B

Przymyki te łączą się z rzeczownikami w bierniku i oznaczają, że przedmiot lokalizowany znajduje się w przestrzeni oddzielającej dwa lokalizatory albo jest otoczony pewnymi składowymi elementami lokalizatora. Przykłady: Nie miałem ochoty wkładać palców *między drzwi* (Angora 10, nr 22 [03]), Wszystkie ziarenka wpadły *między szpary* podłogi (Angora 17, nr 28 [08]), materiały zostały rozdzielone *pomiędzy* różne *teczki* (Wprost 16, nr 29 [02]), Kiedyś był zwyczaj wkładania *pomiędzy okna* wałków (Angora 17, nr 12 [02]).

Klasa „skąd”

zza + D

Ten wtórny przymiek oznacza kierunek spoza lokalizatora będącego obiektem przestrzennym. Oto przykłady: *Zza murów* dobiegały coraz straszliwsze wieści (Polit 13, nr 16 [03]), Mieszkańcy lubią turystów przybyłych *zza Odry* (Angora 20, nr 12 [08]), oddali 156 strzałów *zza pleców* innych funkcjonariuszy (Gazeta 13, nr 55 [03]).

spoza + D

Ten wtórny przymiek jest synonimiczny do *zza + D* i wskazuje na pozycję obiektu ukazującego się z miejsca położonego za lokalizatorem. Oto przykłady: Dziewczynka wyglądała *spoza pleców* matki (Angora 4, nr 10 [05]), Wyprowadził wóz *spoza zakrętu* drogi (Angora 16, nr 32 [08]), *Spoza rusztowań* czerwieniły się budowane pawilony (Angora 21, nr 28 [08]).

sprzed + D

Oznacza, że czynność wykonywana przez obiekt pochodzi z miejsca położonego przed przednią ścianą lokalizatora. Oto przykłady: Pierwsi ruszyli *sprzed kościoła* rodzice (Angora 14, nr 42 [08]), *Sprzed budynku* ministerstwa odjechały samochody (Angora 28, nr 42 [08]).

znad + D

Oznacza, że czynność wykonywana przez obiekt pochodzi z miejsca położonego bezpośrednio nad lokalizatorem albo powyżej lokalizatora. Przykłady: co chwila podnosił głowę *znad papierów* (Angora 18, nr 30 [08]), Wiatry *znad jeziora* wróżyły złą pogodę (Pani 16, nr 40 [05]), *Znad niskiego płotu* patrzyła na wschodzące zboże (Angora 34, nr 15 [08]).

spod + D

Oznacza, że czynność wykonywana przez obiekt kieruje się z miejsca położonego pod lokalizatorem ku górze, w dół lub w dal. Oto przykłady: Wy dostał się jakoś *spod biurka* (Angora 7, nr 28 [03]), rzuciła się do łóżka, aby wyjąć nóż *spod materaca* (Angora 14, nr 3 [03]), karaluch umyka *spod buta* (Angora 16, nr 9 [03]), *Spod* spuszczonej rzesy spojrzała na Henryka (Angora 23, nr 20 [03]).

Wyrażenie przyimkowe *spod + D*, jako jedyne spośród omawianych w niniejszym artykule, może być konotowane przez czasowniki (także rzeczowniki odsłowne), typu: *wydobywać się, wyzwolić się, uwolnić się, wymknąć się, wysliznąć się, wyłączać się, wyrwać się*. W formie dopełniacza, w odróżnieniu od wyrażań niekonotowanych, występują wyłącznie rzeczowniki abstrakcyjne. Przykłady: Chcieli jakby *wysliznąć się spod tego nadzoru* (Pani 75, nr 4 [03]), długo nie potrafił *wyzwolić się spod jej wpływu* (Kobieta 6, nr 4 [03]), Był to wiek marzeń o *wyrwaniu się spod kurateli* natrętnych doradców (Polit 23, nr 28 [05]), Pozwoliłam *wymknąć się spod kontroli* emocjom (Pani 100, nr 2 [03]).

sponad + D

Oznacza, że czynność wykonywana przez przedmiot lokalizowany pochodzi z miejsca położonego bezpośrednio nad lokalizatorem albo powyżej lokalizatora. Jest synonimiczne do wyrażenia *znad + D*. Oto przykłady: Popatrzyła na niego *sponad okularów* (Pani 18, nr 20 [04]), *Sponad gór* wyjrzało słońce (Angora 10, nr 18 [08]).

spośród + D

Przyimek ten jest synonimiczny do *spomiędzy + D* i oznacza, że przedmiot lokalizowany znajduje się wewnątrz lokalizatora i podlega czynności, która skierowana jest od wewnątrz jakiegoś zbioru przedmiotów na zewnątrz. Przykłady: *Spośród chmur* ukazało się słońce (Angora 14, nr 27 [08]), Wyjechał wreszcie *spośród drzew* samochodem (Angora 7, nr 40 [03]), Chłopcy wyjrżeli *spośród krzewów* na drogę (Angora 24, nr 14 [05]).

spomiędzy + D

Przyimek ten oznacza, że przedmiot lokalizowany znajduje się wewnątrz lokalizatora i podlega czynności, która skierowana jest od wewnątrz jakiegoś zbioru przedmiotów na zewnątrz. Oto parę przykładów: *Spomiędzy śrub* imadła wyzierał grzbiet książki (Angora 14, nr 7 [03]), wyjęli *spomiędzy desek* jedną gałąź (Kobieta 14, nr 12 [05]), *Spomiędzy kamieni* wygląda jaszczurka (Pani 16, nr 10 [05]).

Klasa „którędy”

wzdłuż + D

Oznacza, że przedmiot lokalizowany znajduje się w położeniu równoległym do lokalizatora rozciągniętego na długiej przestrzeni. Oto przykłady: ciężarówki [...] ruszyły *wzdłuż* kontrolowanego przez wroga *brzegu* rzeki (Gazeta 6, nr 48 [03]), Miasto rozciągnięte jest *wzdłuż* najpotężniejszego *fiordu* w Norwegii (Kobieta 16, nr 40 [02]), trzeba przejść piechotą kilka kilometrów *wzdłuż strumienia* (Angora 17, nr 40 [05]).

w poprzek + D

Oznacza, że przedmiot lokalizowany znajduje się w położeniu poprzecznym względem lokalizatora. Przykłady: oficer [...] natknął się na cienki drut rozciągnięty *w poprzek drogi* (Angora 15, nr 14 [03]), Leżał niezgrabnie *w poprzek łóżka* (Angora 16, nr 3 [03]), Z rozmachem uderzyła nożem *w poprzek twarzy* (Angora 21, nr 4 [07]).

wskroś + D

Jest to rzadkie wyrażenie przyimkowe; oznacza, że przedmiot lokalizowany porusza się na wylot, na przestrzał lokalizatora. Oto przykłady: Przedzierał się *wskroś krzewów i chaszczy* (Pani 98, nr 24 [05]), języki ognia pęłzały *wskroś pokoju* (Angora 28, nr 12 [08]), autostrady biegną *wskroś pól* uprawnych (Angora 14, nr 42 [03]).

poprzez + B

Oznacza, że przedmiot lokalizowany porusza się w przestrzeni zawartej w obrębie lokalizatora. Przykłady: Droga prowadziła *poprzez góry i równiny* (Angora 18, nr 28 [08]), Tlen wraz z krwią przenika *poprzez ścianki naczyń włoskowatych* (Pani 85, nr 4 [03]), Szedł *poprzez korytarze* na uniwersytecie (Gazeta 8, nr 42 [03]).

między + N, pomiędzy + N

Te wyrażenia przyimkowe rządzące narzędnikiem oznaczają, że przedmiot lokalizowany porusza się w przestrzeni zawartej w obrębie lokalizatora albo jest otoczony pewnymi składowymi elementami lokalizatora. Należą do klasy „którędy”, jeśli występują po czasownikach ruchu. Oto kilka przykładów: Krążył przez kilka dni *między bazarkiem a knajpą* (Angora 7, nr 19 [03]), Strażnicy chodzą *między ławami* z psem (Angora 16, nr 14 [05]), Podróżowali nieustannie

po między Londynem a Warszawą (Pani 8, nr 40 [03]), *Biegniemy pomiędzy pustymi wieżowcami* (Gazeta 14, nr 7 [03]).

Klasa „dokąd”

w kierunku + D

Oznacza, że przedmiot lokalizowany zdąża ku jakiemuś lokalizatorowi. Przykłady: *Wsadzili go do samochodu jadącego w kierunku Poznania* (Angora 17, nr 14 [03]), *Rzeka lawy spłynęła [...] zboczem góry w kierunku wioski* (Gazeta 3, nr 47 [03]), *dziennikarze pytająco spoglądają w kierunku postów lewicy* (Angora 14, nr 21 [07]).

w stronę + D

To wyrażenie przyimkowe jest synonimiczne do *w kierunku + D*. Oznacza, że przedmiot lokalizowany zdąża ku jakiemuś lokalizatorowi. Oto przykłady: *ofiara była zwrócona w stronę osoby oddającej strzał* (Angora 18, nr 27 [03]), *Pofalowały transparenty Alejami Ujazdowskimi w stronę Belwederu* (Angora 28, nr 12 [03]), *zaczęłam uciekać w stronę najbliższych zabudowań* (Angora 18, nr 14 [07]).

poza + B

Oznacza, że przedmiot lokalizowany podąża na zewnątrz przestrzeni ograniczonej lokalizatorem. Przykłady: *planowała wyjazd poza Warszawę z którymś z przyjaciół* (Angora 9, nr 14 [07]), *Wielu chorych już nigdy nie wyjdzie poza mury szpitala* (Kobieta 21, nr 40 [03]), *Wyprowadzono go kilkaset metrów poza obręb obozu* (Angora 14, nr 12 [07]).

w pobliże + D

To wyrażenie przyimkowe oznacza, że przedmiot lokalizowany podąża w bliskie sąsiedztwo lokalizatora. Oto przykłady: *Jadą przez pół miasta w pobliże grobowca* (Polit 17, nr 25 [06]), *Mikrobus podjeżdża w pobliże samochodu* (Angora 14, nr 29 [07]).

Jak widać z niniejszych rozważań, liczba wtórnych przyimków wyrażających relacje przestrzenne jest pokaźna. Łączą się przede wszystkim z dopełniaczem, rzadziej z narzędnikiem i biernikiem. Zbudowane są najczęściej z przyimków pierwotnych oraz z rzeczowników, a także są z pochodzenia przysłów-

kami. Ich ekspansja w odmianie pisanej współczesnej polszczyzny wynika stąd, że przyimki te w sposób precyzyjny, wyrażają rozmaite relacje przestrzenne, są dzięki swej strukturze dokładniejsze semantycznie niż wieloznaczne przyimki pierwotne.

Wykaz cytowanych czasopism wraz ze skrótami:

Angora – „Angora”, tygodnik
Gazeta – „Gazeta Wyborcza”, dziennik
Kobieta – „Kobieta i Życie”, tygodnik
Pani – „Pani”, miesięcznik
Polit – „Polityka”, tygodnik
Wprost – „Wprost”, tygodnik

Summary

The locative prepositions in polish language

The object of this article is analysis of locative prepositions in polish language. Discuss ablative, adlative, perlative and locative constructions, for example: *iść w kierunku ojca*, *iść poprzez korytarze*, *mieszkać w pobliżu mostu*.